

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE İNGİLTERE VE TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKALARI (1955-1964)

Ergenekon SAVRUN *

Melih TINAL **

Öz

İngiltere'nin uyguladığı Kıbrıs politikalarının şekillenmesinde, adanın stratejik önemi yanında, bölge üzerindeki İngiliz çıkarlarının süreç boyunca değişiklikler gösterebilmesi de etkili olmuştur. Nitekim 1950'lerin ortalarından itibaren İngiltere, ada üzerindeki İngiliz egemenliği politikasını terk ederek, Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin kurulabileceği politikasını izlemeye başlamıştır. 1955 yılına dek, Kıbrıs'ı Türk dış politikasında çözülmesi gereken bir sorun olarak görmeyen Türkiye ise, bu gelişmenin sonucu olarak köklü bir politika değişikliğine gitmiş, önce İngilizlerin çekilmesi halinde adanın eski sahibi Türkiye'ye verilmesi tezini, kısa bir süre sonra da taksim tezini savunmaya başlamıştır. Böylece Türkiye, İngiltere'nin de isteğiyle Kıbrıs konusunda taraf olduğunu kabul etmiştir. İngiltere'nin hazırladığı çözüm taslaklarının Yunanistan tarafından kabul edilmediği dört yıllık dönemin sonunda taraflar sorunu diplomatik yollarla çözüme gereği duymuş ve 1959 yılında, Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasını sağlayacak Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. 1960 yılı Ağustos'unda ilân edilen Kıbrıs Cumhuriyeti, Rum kesiminin ilk fırsatta Enosis'i gerçekleştirmek için harekete geçmesi nedeniyle sadece üç yıl yaşayabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk Dış Politikası, İngiltere'nin Kıbrıs Politikası.

CYPRUS POLICIES OF THE UK AND TURKEY DURING THE COLD WAR (1955-1964)

Abstract

The changes in the British interests on the region throughout the process as well as the strategic importance of the island was also influential. As a matter of fact, abandoning the British sovereignty policy on the island, the UK began to follow the policy that prescribes the establishment of an independent state in Cyprus in the midst of 1950. Until 1955, Turkey, which did not see Cyprus as a problem to be solved in Turkish foreign policy, changed the policy in a radical way because of this development. In the case of the British withdrawal, Turkey first started to defend the thesis of granting the island to itself as the former sovereign on the island, and afterwards defended the thesis of partition. Thus, at the request of the UK,

* Dr., (ergenekonsavrun@gmail.com).

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (melih.tinal@deu.edu.tr).

Turkey acknowledged that it was a party to Cyprus. At the end of the four-year British solution attempts, which were not accepted by Greece, the parties had to diplomatically resolve the problem with the Zurich and London Agreements in 1959, signed to establish an independent republic in Cyprus. Republic of Cyprus, declared in August 1960, could have lived only for three years since the Greek Cypriot side acted for the Enosis in the first opportunity.

Keywords: Cyprus, Republic of Cyprus, Turkish Foreign Policy, British Cyprus Policy.

Giriş

Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Türkiye'ye yaklaşık olarak 70, Suriye'ye 100, Mısır'a 370, Rodos'a 400 ve Yunanistan'a 800 km uzaklıktadır. Yüzölçümü 9251 km²'dir.¹ İklimi, jeolojik yapısı, botanik ve zoolojik özellikleri göz önüne alındığında Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.² 6000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu ve sakinlerinin Anadolu'dan göç ettiği düşünülen Kıbrıs, bu uzun tarihsel süreçte sırasıyla, Mısır, Hitit, Fenike, Pers, Makedonya, Roma, Bizans, Müslüman Arap, İngiliz, Lüzinyan, Ceneviz ve Venedik egemenlikleri altında yaşadı.³ Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında Kıbrıs'ı egemenliği altına almasıyla adada 307 sene sürecek Türk hâkimiyeti başladı. Bu dönemin ada halkı üzerindeki ilk olumlu etkisi Osmanlı hoşgörü anlayışı çerçevesinde başta dinî olmak üzere diğer tüm hürriyetlerinin tanınmasında gözükte. Uygulanan bu adaletli yönetim sayesinde adada farklı kültürler barış ve huzur ortamı içinde yaşadılar.⁴ Gerçekten de "Kıbrıs'ın fethinden sonra, Ortodoks Başpiskopos sürgünde bulunduğu köyden Lefkoşa'ya getirilmiş ve makamına oturtulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da Patriğe vermiş olduğu imtiyazların benzeri, Başpiskoposluğa verilmiş, Başpiskopos Ortodoks halkın lideri ve temsilcisi yapılmıştır. Padişaha, kırmızı mürekkeple imzalı dilekçe yollamak ve asâ taşımak hakkı tanınmıştır. Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposu, Ortodoks Hıristiyan âlemi içinde müstesna bir duruma gelmiştir."⁵ 307 yıllık süre boyunca ada, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki önemli üslerinden biri oldu. 19. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nin büyük güçlerin rekabet alanlarından biri haline gelmesi dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçerek bu yağmadan payına düşeni alma düşüncesini ulusal çıkarları açısından uygulamaya başlaması, aday İngiliz emperyalizminin ana hedeflerinden birisi

- 1 Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 43, Ankara, 2000, s. 3.
- 2 Arif Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s. 25.
- 3 Osmanlı İdaresinde..., ss. 44-47.
- 4 Hikmet Öksüz, "Kıbrıs Türkleri'nin Anavatana Göçleri", Tarih ve Toplum, Temmuz 1999, Cilt: 32, Sayı: 187, s. 35.
- 5 Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 10, s. 96.

yaptı. Zira ada tarih boyunca Akdeniz'i kontrol edebilmek için stratejik açıdan önemli bir konum arz etmekteydi.

1. 1878'den 1955'e Kıbrıs ve Enosis Ütopyası

13 Haziran 1878 tarihinde başlayan Berlin Kongresi'nden kısa bir süre önce, 4 Haziran 1878'de, İngiliz Büyükelçi Henry Austin Layard ve Bab-ı Ali arasında gizli bir antlaşma imzalandı. Buna göre adanın yönetimi, Rus tehdidi karşısında Osmanlı Devleti'nin topraklarını koruma karşılığında İngiltere'ye bırakıldı.⁶ Kıbrıs üzerindeki Türk egemenliğinin sona ermesindeki ilk aşama olan bu antlaşma ile İngilizler adanın var olan giderlerinin karşılanması sonrasında arda kalan gelirleri Osmanlı Devleti'ne devretmeyi kabul etmişlerdi.⁷ Ayrıca, antlaşmada dikkat çeken bir diğer husus II. Abdülhamit'in Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaanın korunması amacıyla bir dizi reform yapmayı vadedmesiydi.⁸ Sosyo-ekonomik yapının Türkler aleyhine ve Rumlar lehine değiştiği, Kıbrıs Türklerinin ulusal ve kültürel kimliklerini koruyabilmek için mücadele ettikleri⁹ 36 yıl sonunda İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın safında katılmasına karşılık olarak, 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilân etti.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletlerin askerî ve iktisadî işgaline uğrayan Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerine, tam bağımsız yeni bir Türk devleti inşa edildi. Bu yeni devletin uluslararası ilişkilerde saygın ve eşit bir devlet olarak tanınmasını sağlayan Lozan Konferansı'nda Türkiye, gerçekte 1878 tarihinden itibaren var olan Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğini kabul etti.¹¹ Antlaşmanın 20. maddesi, Türkiye'nin Büyük Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını içermekteydi.¹² Kıbrıs'taki egemenliğini böylece pekişirmiş olan İngiltere'nin bir sonraki adımı 1925 yılında adayı İngiliz kraliyet sömürgeleri statüsüne getirmek oldu.¹³ Şüphesiz bu gelişme 1821 yılında Yunan bağımsızlık savaşı ile başladığı kabul gören Enosis¹⁴ taleplerinin İngiltere nezdinde kabul görmeyeceğini düşündürmesi nedeniyle, adadaki Rum nüfus

6 Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, 2012/Bahar, s. 15.

7 Harid Fedai, *Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı ve T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999, s. 110.

8 Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 223.

9 Öksüz, *a.g.m.* s. 35.

10 Mehmet Demiryürek, "Fetihten Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Temmuz 2002, Sayı: 103, s. 47.

11 Ahmet Gülen, "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2012, Sayı: 50, s. 390-391.

12 Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri*, Cilt: I, İstanbul, 1960, s. 32.

13 Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, 2009 s. 166; Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 35.

14 Yunanca bir deyim olan Enosis, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi dileğini belirtmek için kullanılmaktadır. Girit adasının Yunanistan'a ilhakı sırasında da kullanılmıştır.

arasında hoşnutsuzluğa neden oldu. Takip eden yıllar içerisinde devam eden bu hoşnutsuzluk 1931 yılında Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri konusunda başta İngiltere'nin olmak üzere dünya kamuoyunun dikkatlerini çekmek amacıyla İngiliz yönetimine karşı isyan etmelerine neden oldu. Kısa sürede büyüyen isyan İngilizlerin Mısır'dan getirdikleri takviye güçlerin yardımıyla bastırıldı¹⁵ ve isyanı teşvik etmekle suçlanan birçok papaz tutuklandı.¹⁶ Kıbrıs Rumlarına kamu malına verdikleri zarar nedeniyle para cezaları kesildi. Yargılamalar sonunda 2606 kişi mahkûm oldu.¹⁷ Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin gelişimini önlemek için öğretim programlarında yer alan Türk ve Yunan tarihine ilişkin derslerin okutulmasına son verildi.¹⁸ Şu da belirtilmelidir ki Kıbrıslı Rumların bu taşkınlıklarında İngiliz yönetiminin Kıbrıslı Türkleri sindirmeye yönelik düşünceleri de bulunmaktaydı.¹⁹ Adadaki Rum isyanı devam ederken İngiltere'nin Selânik Konsolosluğu önünde de Enosis talepleri içeren gösteriler düzenlendi. Selânik'teki Türk Konsolosluğunun Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına ve Başbakanlığa gönderdiği 9 Kasım 1931 tarihli raporla şu bilgiler iletilmişti: "29/10/1931 günü, öğle üstü, milli fırkaya mensup birkaç yüz kişinin Selânik İngiliz Konsolosluğu önüne iki defa gelerek Kıbrıs Rumları lehine nümayişte bulunduğu, mahiyeti meseleyi bilmeyen İngiliz Konsolosunun balkona çıktığı lakin derhal içeriye kaçtığı, nümayişçilerin ise her iki defasında da polis ve jandarma kuvvetleri marifeti ile dağıtılmış olduğu mahalli mezkur Konsolosluğumuzdan bildirilmiştir."²⁰ Aynı günlerde Fener Rum Patrikhanesi'nin gelişmeler karşısındaki duruşu da Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığınca şöyle rapor edilmişti: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı hakkındaki son isyanla Fener Başpapazlığının da alakadar olduğu hakkında Yüksek Başvekâlete; Yunanistan'a ilhak maksadıyla Kıbrıs Rumlarının çıkardıkları son isyan hareketlerinde, aynı zamanda İstanbul'daki Rum Ortodoks ruhani reisliğinin gizli faaliyetinin de müessir olduğu anlaşılmaktadır."²¹ 1931 isyanını takiben İngilizler 1943 yılı sonlarına dek adada sert bir yönetim tarzını tercih etti.²² Kıbrıslı Rumlar ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eskisinden daha yoğun bir şekilde Enosis'e ulaşma çabalarına girişti; ancak Yunanistan, İngiltere'ye olan bağımlılığı ve ülkede yaşanan iç savaş gibi nedenlerle 1947 yılı yaz aylarında dahi Kıbrıs'ı yaşamsal bir sorun olarak görmüyordu.²³ 1950

15 Kıbrıs'taki gelişmeler Cumhuriyet gazetesinde şu cümleler ile duyurulmuştur: "Lefkoşa'da vaziyetin çok vahim olduğu söylenmektedir. Bununla beraber gönderilecek kara ve deniz kuvvetleri geldikten sonra galeyanın bastırılacağı zannolunmaktadır. İngiltere'nin Akdeniz filosu Suda limanında toplanmıştır. Filo başkumandanı Kıbrıs'a iki kruvazör ile 1400 asker ve zabıt göndermiştir. Bu kuvvetler yarın sabah Kıbrıs'a varacaktır. Aynı zamanda bir de asker nakleden tayyare gönderilmiştir." *Cumhuriyet*, 24 Teşrinievvel 1931.

16 *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1931.

17 Yellice, *a.g.m.*, s. 21.

18 Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 37.

19 Ulvi Keser, "21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XI/23, (2011/Güz), ss.93-121, s. 95.

20 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 030.10.254.712.44.

21 BCA 030.10.109.727.4.

22 Gazioğlu, *a.g.e.*, s 37.

23 Niyazi Kızılyürek, *Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.91.

yılında ise Kıbrıslı Rumlar Kilisenin önderliğinde ve doğal olarak Yunanistan'ın da desteğini alarak Enosis taleplerini bir kez daha dile getirdi. Rumların ve Yunanlıların bu defa başvurdukları yöntem plebisitti. Oysa İngiliz hükümeti birçok kez adanın statüsünün değişmeyeceğini ve İngiltere'nin bir parçası olarak kalmaya devam edeceğini açıklamıştı. Kıbrıslı Rumlar 23 Kasım 1949 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne "Kıbrıs Halkı Büyük Britanya'yı Suçluyor- BM'ye Bir Başvuru" başlıklı bir andıç sunarak plebisit taleplerini dile getirmişlerdi. Kilise de 5 Aralık 1949 tarihinde bir karar alarak İngiliz yönetiminin bu konuda adım atmaması durumunda Kilise'nin plebisiti gerçekleştireceğini açıkladı.²⁴ 15 Ocak 1950 tarihinde yapılan plebisit kiliselere konan defterlere imza atma şeklinde gerçekleştirildi. "Evet" diyenler "Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini istiyoruz" yazan sayfayı imzalarken, karşı olanlar "Yunanistan ile birleşmeye karşıyız" sayfasını imzalamışlardı. Plebisit bir hafta devam etti ve yaklaşık 225.000 seçmenin 215.000'i Enosis'e "Evet" dedi.²⁵ İngiltere'nin plebisit ve Rumların genel anlamda Enosis istekleri karşısındaki politikası ise Glasgow Herald gazetesi sütunlarına şu cümlelerle yansımıştı: "Kıbrıs'a İngiliz takviyelerinin gelmesi burada ciddi kargaşalıkların beklendiğine delalet etmez. Ancak kilisenin himayesi altında tertip edilen plebisit münasebetiyle bugün bazı hadiseler çıkması mümkündür ve bu yüzden burada fazla asker bulunması faydalıdır... Gelelim plebisit meselesine Adanın Yunan Krallığına ilhakını isteyen Kıbrıs Yunanlılarının ihtirası hiçbir tarihi köke dayanmamaktadır. Ortodoks kilisesi Kıbrıs Yunanlılarının hislerini kamçulamıştır. Türk azınlığı Yunanistan ile birleşme aleyhindedir. Son zamanlara kadar adanın tam bağımsızlığı için çarpışan komünistler şimdi Ortodoks kilisesi ile birleşmişlerdir. Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi ihtimali yoktur. Demek ki her türlü tahrik zararlıdır. Bizzat Atina hükümeti bu kargaşalığın Yunanistan'ın milletlerarası durumuna zarar vermesinden korktuğu için endişelenmiştir... İngiltere'nin askeri durumunu zayıf düşürmek herhalde Yunanistan için kiyasetli bir siyaset olmaz. Ortodoks kilisesinin de bunu anlaması gerekir."²⁶ İngiltere'nin önde gelen basın organlarından olan gazetede yer alan bu makale İngiltere'nin Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerine sıcak bakmadığını ve hâlâ ada statüsünde bir değişiklik planlamadığını düşündürmekteydi. Nitekim plebisit dokümanlarını Londra'da resmî çevrelerle paylaşmayı hedefleyen üç kişilik Rum heyeti, İngiltere Sömürge Bakanı tarafından kabul edilmemişti. Ayrıca, Kıbrıslı Rumlar 1953 yılında yeni bir plebisit için girişimlerde bulunmalarına rağmen, Kıbrıs Valisi Sir Andrew Wright İngiltere'nin Kıbrıs'ta bir yönetim değişikliği planının bulunmadığını ifade ederek söz konusu girişimlerin sonuçsuz kalmasını sağlamıştı.²⁷

Yunan Dışişleri Bakanı Konstantinos Tsaldaris Amerika ziyareti sırasında Kıbrıs'taki olası gelişmeleri soran gazetecilere şu yanıtı vermiştir: "Kıbrıs konusuna değinmedim, çünkü hükümetin bütün dikkati çok daha önemli yaşamsal sorunlara yöneliktir... Kıbrıs'ı konuşmamızın zamanı değildir."

24 Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, Cilt: 1, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 596.

25 Süleyman Özmen, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 220.

26 *Ulus*, 16 Ocak 1950.

27 Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 38-39.

Şüphesiz 1950'li yılların başlarında yaşanan plebisit tartışmaları ve devamında Kıbrıslı Rumların yarattığı gerginlikler Kıbrıs sorununu uluslararası boyutta ele alınması gereken bir boyuta dönüştürmüştü.²⁸ Türkiye ise bu süreçte, İngiltere ve Yunanistan ile ilişkilerinin bozulmasından çekinmekteydi. Nitekim, 23 Ocak 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak ve kısa bir süre sonra da, 20 Haziran 1950'de Demokrat Parti hükümeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü gazetecilerin Kıbrıs'a ilişkin yönelttikleri sorulara "Kıbrıs Sorunu diye bir sorunun bulunmadığı" ifadesiyle yanıt vermişti. Bu anlamda, Türkiye 1955 yılına dek İngiltere'nin Kıbrıs politikasını destekledi. Adada statükonun devamını, aksi durumda ise Türkiye'nin söz sahibi olmasını savundu.²⁹ Yine aynı dönem içerisinde, İngiltere'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'e yönelik politikaları da Paris-Presse gazetesinin 30 Eylül 1952 tarihli nüshasına şu cümlelerle yansımıştı: "İngiltere Doğu Akdeniz'de yerini başkasına kaptırmak istemiyor. İngiltere şimdi Akdeniz'de, İngiliz politikasının bu denize mahsus idare edilen bir diplomasi taarruzuna geçmiştir. Muhafazakâr Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in politikası ile sefeği İşçi Partili Ernest Beven'in politikası arasında çelişki yoktur. 1947'de kendi isteği ile Yunanistan'daki yerini Amerikalılara bırakan İngiltere bu sefer Birleşik Devletlerin Akdeniz havzasında kendi yerine geçmesini önlemek istiyor... Londra'nın Doğu Akdeniz'deki geniş faaliyetlerinde belki prestij meselelerinin de rolü vardır, fakat asıl sebep İngiltere'nin Commonwealth'in (Sömürgelerinin) büyük bir kısmı ile hammadde aldığı memleketlerle ulaşım yollarının güzergahı olan bu bölgede hatırı sayılır yerini kaybetmek istememesidir."³⁰ İngiltere nezdindeki girişimlerinde bekledikleri sonucu elde edemeyen Kıbrıslı Rumlar, 1955 yılı Nisan ayından itibaren Albay Georgias Grivas'ın liderliğindeki *Ethniki Organosis Kiprion Agoniston* (EOKA) örgütü aracılığıyla silahlı şiddet eylemlerine başladı.³¹ Örgütün hazırlanmış olduğu beyannamede eylemlerin İngilizlere karşı bir kurtuluş savaşı niteliği taşıdığı ve kurtuluşları için Kıbrıslı Rumların birlikte hareket etmeleri gerektiği işleniyordu.³² Kıbrıslı Rumların şiddet eylemleriyle tarihsel emellerine ulaşmaya çalıştığı bu günlerde, incelemelerde bulunmak üzere uzunca bir yurt dışı seyahati gerçekleştiren Kasım Gülek, İngiltere'nin Kıbrıs politikasını *Hürriyet* gazetesinde okuyucularına şu cümlelerle ifade etmekteydi: "Rumlar, İngiliz umumî efkârında en ufak bir tesir yapamamışlar. Gerçi bilhassa İşçi Partisi içerisinde Kıbrıs'ı bırakmayız diyenlere rastlanıyor ama bunlar o kadar azınlık ki fikirleri yalnız hür bir memlekette ortaya atılan temennilerden ileri gidemiyor. Bunun dışında İngilizlerin çoğunluğu, hele Süveys'in terkinden sonra Kıbrıs'ın önemini tamamıyla kavramışlar ve Yunanistan'a bırakılmasına şiddetle karşı koyuyorlar. Umum efkârın bu tepkisiyledir ki İngiliz hükümeti Kıbrıs meselesinde en basit bir Rum'un mütalâasına bile ehemmiyet vermiyor."³³ Gerçekten de İngiltere'nin tavrı Türkiye'nin

28 Keser, a.g.e., s.95.

29 Fırat, a.g.m., s. 598.

30 BCA 030.01.102.607.9.

31 Gazioğlu, a.g.e., s. 43.

32 *Hürriyet*, 2 Nisan 1955.

33 *Hürriyet*, 18 Nisan 1955.

yaklaşımıyla benzerlik gösteriyordu. 1955 yılı Nisan ayında Churchill'in yerine Başbakan olan Anthony Eden, parlamentoda şu fikirleri dile getirmişti: "Kıbrıs'ın gerçekte Türkiye'nin yönetim biçimine aykırı bir sisteme sahip bir devletin eline geçmesi bile, Türkiye için ölümcül olabilecektir. Türkiye'nin eğer Kıbrıs'ın statüsünde değişiklik yapılacak olursa kendisinin de Lozan Antlaşması'nda değişiklik isteme hakkının olacağı görüşünü benimsemesi şaşırtıcı değildir."³⁴ Eylemlerin kısa sürede yayılması üzerine İngiltere; Ankara ve Atina'yı Londra'da üçlü bir konferansa davet etti. Anthony Eden, Dışişleri Bakanı Macmillan, Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd ile birlikte Kıbrıs için yeni bir anayasa taslağının ana çizgilerini oluşturduktan sonra, 30 Haziran 1955'te Avam Kamarasına şu açıklamayı yaptı: "Majestelerinin hükümeti, Doğu Akdeniz'de İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi aynı biçimde etkileyen sorunları daha derin bir biçimde incelemeye başlamıştır. Hükümetimiz üç ülkenin karşılıklı güvene dayanan birliğinin, bu ülkelerin ortak çıkarları için kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır. Bunun için Majesteleri'nin Hükümeti Yunan ve Türk Hükümetlerini, temsilcilerini Londra'ya yollayarak yakın bir zaman içinde Kıbrıs da dahil olmak üzere Doğu Akdeniz'i etkileyen siyasal ve savunmaya ilişkin sorunları görüşmeye çağırmıştır."³⁵ 29 Ağustos 1955'te çalışmalarına başlayan konferansın ilk günlerinde İngiltere, Kıbrıs'ın statükosunda herhangi bir değişikliğe gidilmemesini; Yunanistan, ada halkına self determinasyon hakkının tanınmasını; Türkiye ise adanın stratejik öneminden hareketle mevcut durumun devamını, ancak yönetimde herhangi bir değişikliğe gidilecekse, adanın eski sahibi Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini savundu. Böylece Türkiye, izlediği bu politikayla İngiltere'yi değil, Yunanistan'ı karşısına alıyordu.³⁶ Nitekim, Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 1 Eylül 1955 tarihinde Türkiye'nin Kıbrıs politikasını şöyle ifade etti: "Türkiye Kıbrıs için kendisinden ayrılan arazinin mukadderatını katî bir şekilde tayin etmekle kalmamış, muahedenin imzası sırasında akıbeti henüz belli olmayan arazi üzerinde de istikbale matuf bir taahhüt altına girmeyi reddetmiştir. Görülüyor ki Lozan Muahedenamesi gayet sarıhtir. Bu sarahate rağmen Kıbrıs'ın Lozan Muahedenamesinin revizyonuna girilmiş olur... Bu adanın mukadderatı ancak Türkiye ile İngiltere arasında tayin edilebilir... Fakat Kıbrıs adası statüsünün şu veya bu şekilde değiştirilmesi mevzubahis olursa Türkiye kendisini bu meselede birinci derecede alakalı sayacaktır. Çünkü Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki feragati ve fedakârlığı yalnız İngiltere lehine ve muayyen şerait altında olduğuna göre bu durum değiştirilmek istenirse Türkiye Hükümeti o feragatten önceki durumuna avdet etmeyi talep edecektir... Kıbrıs adası askerî bakımdan bin nefis Türkiye'nin ve Türkiye'ye hem civar şark memleketlerinin akıbetleriyle Türkiye kadar yakından ilgili bir devletin elinde bulunmak zorundadır. Yani Türkiye'nin veya Türkiye'ye askeri antlaşmalarla bağlı Ortadoğu memleketlerinin bir harbe girmeleri halinde Kıbrıs da onlarla beraber harp halinde olmalıdır... Türkiye'nin batı limanları maalesef muhtemel düşmanın kuvvetli tesir sahasına dâhil bulunmaktadır ve Türkiye bir harp halinde ancak Güney limanları

34 Özmen, a.g.e., s. 231-232.

35 Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985, s. 105.

36 Fırat, a.g.m., s. 601-602.

vasıtasıyla beslenebilir. Bu hakikat göz önünde tutularak Türkiye'nin beslenmesine yarayan bütün *infrastructure* şebekesi Antalya, Mersin, Yumurtalık ve İskenderun gibi Türk limanlarından başlayan *pipeline* vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu adanın hâkimi Türkiye'nin bu limanlarını da himaye edecek bir durum muhafaza eder..."³⁷ Konferansın 6 Eylül 1955 tarihinde başlayan ikinci bölümünde İngiltere, Kıbrıs için yeni bir reform tasarısı öne sürdü. Buna göre, Kıbrıs'a sınırlı da olsa kendi geleceğini tayin etme hakkı tanınabilirdi.³⁸ Bu teklif de taraflarca kabul edilmedi. Şüphesiz Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu ve Kıbrıslı Rumların lideri Makarios'un etkisindeki Yunan heyetinin self determinasyon haricindeki bir düzenlemeyi kabul etmesi beklenemezdi. Büyük umutlarla toplanan konferans sonuç alınmadan sona erdi.³⁹ Gerek reform önerisinin taraflarca kabul edilmemesi ve gerekse görüşmeler devam ederken Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığına ilişkin haberin İstanbul Radyosu ve İstanbul Ekspres gazetesinde yayımlanması sonrasında patlak veren 6-7 Eylül Olayları'nın yarattığı olumsuz hava sonucunda konferans sonuç elde edilemeden dağılsa da Türkiye bu konferansla birlikte sorunun tarafı haline geldi.⁴⁰ Türkiye'nin konferans boyunca savunduğu tezin gerçekte İngiltere'nin isteğiyle şekillenmiş olması İngiltere'nin de konferansın toplanması ile istediğini elde ettiğini göstermekteydi. Yunanistan'ın ısrarlı Enosis talepleri karşısında, Türkiye'nin İngiliz egemenliğinin son bulması durumunda adanın egemenliğinin eski sahibine, yani Türkiye'ye bırakılması konusundaki kararlı tutumu, konferans sonunda İngiltere'nin arabulucu rolünü pekiştirdi.⁴¹

Londra Konferansı'nda çözüm konusunda istediği sonucu alamayan İngiliz yönetimi Kıbrıs'a vali olarak 1955 yılı Eylül ayı sonlarında İngiltere Genelkurmay Başkanlığı'ndan yeni emekli olan Mareşal Sir John Harding'i atadı.⁴² Harding'e İngiltere tarafından verilen ilk direktif Makarios ile uzlaşma sağlanmasıydı. 1955 yılı Ekim ayında adadaki Türk liderler ile yalnızca bir kez görüşen Harding, Makarios ile sadece Ekim ayında üç görüşme yaptı. Bu görüşmelerde İngiltere'nin Kıbrıs'a özerklik tanınması politikası kabul ettirilmeye çalışılırken, Makarios self determinasyon isteklerinden taviz vermedi. Harding'in yürüttüğü bu görüşmelere ek olarak 1956 yılının ilk aylarında adaya giden İngiliz Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd'un da Makarios'u ikna edememesi Kıbrıslı Rumların şiddet eylemlerini daha da

37 Ulvi Keser, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012/Güz, s. 188-189.

38 Anthony Eden, *The Memories of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden K.G., P.C., M.C.: Full Circle*, London, Cassell, 1960,

39 Turgay Bülent Göktürk, "Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/ 30, 2015/Güz, s. 330-331.

40 Mehmet Arif Demirel, "20 Temmuz 1974'e Nasıl Gelinmişti", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1999, Cilt: 32, Sayı: 187, s. 41; Bülent Şener, "1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 205, Ağustos 2013, s. 4-5.

41 Keser, (2012), *a.g.m.*, s. 189.

42 Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 43.

artırdı.⁴³ Bu gelişmelerin bir sonucu olarak adadaki İngiliz yönetimi Makarios' u anayasal reformun önünde bir engel olarak gördü ve adadaki şiddet eylemleriyle olan ilişkisini gerekçe göstererek O'nu 9 Mart 1956 tarihinde Şeyssel adalarına sürgüne gönderdi. Buna rağmen Kıbrıslı Rumların Enosis istekleri ve şiddet eylemleri son bulmadı. Aynı yıl patlak veren Süveyş krizinin İngiltere açısından yarattığı başarısızlık İngiltere'nin bölgede belirleyici güç olma özelliğini kaybetmesine neden olmuştu. Nitekim ilerleyen aylarda İngiltere, batı dünyasının çıkarlarını koruma görevini ABD'ye devredecekti. Artık İngiltere için önem arz eden politika Kıbrıs üzerindeki tam hâkimiyeti değil, adadaki İngiliz üslerinin varlığıydı.⁴⁴ Bu politika değişikliğinin ilk ifadesi İngiltere Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd tarafından dile getirildi. Boyd, 19 Aralık 1956 tarihinde yaptığı açıklamada self determinasyon ilkesinin İngiltere tarafından kabul edilebileceğini *"self-determinasyon ilkesinin Kıbrıs'ta uygulanması halinde, taksim de olası bir sonuçtur, self-determinasyon ilkesini savunan Rumların bunu kabul etmesi gerekir"* cümleleriyle ilân etti. Boyd'un bu açıklamasından kısa bir süre sonra, Türkiye'nin de Kıbrıs politikasında keskin bir değişiklik yaşandı. Bu değişikliğin temelinde taksim politikası bulunmaktaydı. 28 Aralık 1956 tarihinde TBMM'de bir konuşma yapan Adnan Menderes, Türkiye'nin Kıbrıs politikasındaki değişikliği şu cümlelerle ifade etmişti: *"Türk Hükümeti taksim meselesini şayanı iltifat bir teklif olarak telâkki etmektedir... Adanın taksimi oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs Türkiye için herhangi bir tehdit sahası olmaktan tamamıyla çıkacaktır... Birçok sebeple adanın bize verilmesi talebi hatıra gelebilir. Fakat dünyanın bu karışık zamanında Türk devletinin meseleleri Kıbrıs adasından ibaret değildir. Türkiye bütün maddi manevi potansiyeli ile bu Kıbrıs davasına kendisini bağlayacak bir devlet değildir. Bunu bırakalım, böyle bir hareket milletlerin toplum hayatları tehlikede olduğu zamanlarda hem kendi aşımıza daha ileri kaygılar, hem de dünyanın başına daha ileri müşküller çıkarmaktan başka bir şey ifade etmeyecektir."*⁴⁵ İngiltere'nin bu süreçte atmış olduğu adım ülkenin ünlü hukukçularından olan Lord Radcliffe'e hazırlanmış olduğu anayasa tasarısıydı.⁴⁶ Tasarıya göre Kıbrıs Anayasası ada İngiliz egemenliğinde iken hazırlanacak, Kıbrıs bir üs olarak İngiliz hükümetinin uluslararası yükümlülüğünde bulunacak ve İngiltere'nin diğer müttefik güçlerle ilişkilerinde Birleşik Krallığa hizmet etmek için kullanılacaktı.⁴⁷ Ayrıca, 36 üyelik Kıbrıs Meclisi'nde; Türkler 6, Rumlar 24 üye ile temsil edilecek, kalan 6 üye ise Kıbrıs Valisi tarafından belirlenecekti. Kabinede ise Türk toplumuna bir bakanlık ayrılmıştı.⁴⁸ Makarios sürgünde olduğu gerekçesiyle tasarıyı incelemeyi reddederken, Yunanistan da

43 Göktürk, a.g.m., s.332; Akşam, 6 Mart 1956.

44 Fırat, a.g.m., s. 603-604.

45 Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996, s. 355-356,

46 Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998, s. 203.

47 FO 371/123 929, RG 1081/2148 numaralı "Lord Radcliffe Anayasa Önerisi Şartları" başlıklı İngiliz Arşiv Belgesi, 3 October 1956.

48 *Ulus*, 20 Aralık 1956.

Kıbrıs'ta koloni yönetimini devam ettirmek amacıyla hazırlandığı gerekçesiyle tasarımı çözüm üretmekten uzak olarak nitelendirdi. Türkiye ise taksim tezini haklı kılabilceğinden hareketle tasarımı incelenmeye değer gördüğünü duyurdu.⁴⁹ 1957 yılında yeniden self determinasyon isteğiyle hareket eden ve bu amaçla BM Genel Kurulu'na başvuran Yunanistan'a karşı bu kez İngiltere de BM'ye başvurarak bu ülkenin Kıbrıs'ta terör eylemlerini desteklediği yolunda şikâyetinde bulundu. 26 Şubat 1957 tarihinde konuyu görüşen BM Genel Kurulu, sorunun barışçı çözümü için görüşmelerin başlaması çağrısında bulundu.⁵⁰ Bu arada Süveyş harekâtındaki başarısızlık sonrasında istifa eden Başbakan Eden'in yerine gelen Macmillan hükümeti Makarios'un sürgün cezasını kaldırdı ve Kıbrıs gerginliğinin giderilmesi amacıyla girişimlerde bulundu. ABD'nin de desteğini alan formüle göre İngiltere'ye ait üslerin garantiye alınması şartıyla adaya bağımsızlık tanınacaktı. Makarios'un etkisi altındaki Yunan hükümeti bu çözüm girişimini de reddetti.⁵¹ İngiltere'nin bu dönemdeki Kıbrıs politikası 26 Nisan 1957 tarihinde Cumhuriyet gazetesine özel bir demeç veren Ankara'daki İngiliz Büyükelçi Michael Steward tarafından Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarlarını tatmin edecek bir çözüm bulunabilmesi olarak ifade edilmişti.⁵² 1957 yılının sonlarından itibaren İngiltere Kıbrıs sorununun çözümü için yeni planlar üretti. İlk plan, 21 Ekim 1957 tarihinde adaya vali olarak atanan Hugh Foot'a aitti. 3 Aralık 1957 tarihli plana göre; kesin bir çözüme varılmadan önce, 5 ilâ 7 yıllık bir hazırlık dönemi geçirilecek, taraflara iki kesiminde onaylayacağı bir çözümün hayata geçirileceği garantisi verilecek, adadaki olağanüstü hal kaldırılacak, adadaki iki toplumun liderleriyle kendi kendini yönetme sistemine yönelik görüşmelerde bulunulacak ve Makarios'un adaya girişine izin verilecekti; ancak Türkiye, Makarios'un adaya girişini ve olağanüstü halin kaldırılmasını içeren bu planı kabul etmedi. Yunanistan'ın da, Türkiye'nin eşit kesim olarak belirlenmesini reddetmesiyle İngiltere'nin girişimleri sonuçsuz kaldı. Gerçekte Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümünde taksimi tek seçenek olarak belirlemişti. 9 Ocak 1958 tarihinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hükümetlerinin taksim politikasını şu cümlelerle duyurmuştu: *"Türkiye Hükümeti, adanın istikbali konusunda kendisi ile istişare edilmeden herhangi bir karar ittihaz edilmeyeceğine dair İngiltere Hükümetinden müteaddit defalar teminat almış bulunmaktadır. Bu sebeple kendi malûmatı dışında olan bu yoldaki haberlere inanmakta mazurdur. Diğer taraftan, Türkiye Hükümeti iki cemaat arasında mevcut ve son zamanlarda büsbütün artmış olan münaferet muvacehesinde, adada herhangi bir muhtariyet idaresinin artık mevzuu bahis olmayacağını ve gittikçe vahamet kesbeden bu vaziyet karşısında acilen alınması gereken yegane kararın taksim kararından ibaret olduğunu, bunun dışında herhangi bir kararın Türkiye tarafından kabulüne imkân bulunmadığını müteaddit defalar açıklamıştır."*⁵³ Bu gelişme üzerine İngiltere 1958

49 Fırat, *a.g.m.*, s. 604.

50 Özmen, *a.g.e.*, s. 233.

51 Fırat, *a.g.m.*, s. 605.

52 BCA, 030.01.38.227.9.

53 Bilge, *a.g.m.*, s. 359,

yılı Haziran ayında Macmillan Planı'nı geliştirdi. Buna göre, Kıbrıs Türk ve Rum toplulukları ile Türkiye ve Yunanistan'ın görüşleri çerçevesinde yeni bir anayasanın yapılmasına başlanacak, ada statüsünün 7 yıl boyunca değiştirilmemesi sağlanacak, bir başka deyişle İngiliz egemenliği devam edecek, süre sonunda Türkiye ve Yunanistan işbirliğini sürdürme kararında olurlarsa, İngiltere askerî üsler ve diğer olanaklar kendisinde kalmak koşuluyla egemenliği Türkiye ve Yunanistan ile paylaşmaya hazır olacaktı. Plan iki tarafça da reddedildi. Makarios ve Yunanistan taksimi, Fazıl Küçük, Rauf Denktaş ve Türkiye ise Enosis'i mümkün kılabileceği nedeniyle planı reddetti. Macmillan 1958 yılı Ağustos ayında planda dar kapsamlı da olsa değişikliğe gitse de Kıbrıs Rum kesimi ile Yunanistan bu değişiklikler sonrasında dahi plana bakış açılarını değiştirmede. Yaşanan bir diğer gelişme EOKA'nın yeniden tedhiş eylemlerine başvurması karşısında, 1 Ağustos 1958 tarihinde, Türk Mukavemet Teşkilâtı'nın (TMT) kurulmasıydı. İki örgüt arasında şiddeti artarak devam eden silahlı mücadele Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri de gerginleştiriyordu. NATO'nun güneydoğu kanadındaki bu huzursuzluk şüphesiz adada Makarios politikalarını destekleyen Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet etmekteydi. Gelişmeler karşısında devreye giren ABD, Türk ve Yunan hükümetleri nezdindeki etkisini kullanarak çözüm konusunda ısrarlı bir politika izlemeye başladı.⁵⁴ ABD'nin bu ısrarlı politikaları Türkiye'nin tasarıyı kabul etmesine neden oldu. Türkiye bununla da yetinmeyerek, adaya bir temsilci gönderdi. Gerçekte bu, Türkiye'nin Kıbrıs yönetiminde söz sahibi olması anlamındaydı. Ayrıca, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 11 Ağustos 1958 tarihinde yapmış olduğu açıklamada taksim tezinde ısrarlı olduklarını ancak taksim ile İngiltere'nin bu yeni plânının bağdaşabileceğini ifade etti.⁵⁵ Yunanistan'ın karşı adımı ise fiili durumu kabul etmediğini duyurmak ve konuyu Birleşmiş Milletlere taşımak oldu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, 25 Kasım-5 Aralık 1958 tarihleri arasında yapılan görüşmeler sonunda, demokratik ve adil bir çözüm için tarafların çaba göstermesi kararının taraflara iletilmesi, Yunanistan'ı görüşme masasına oturmaya zorladı.⁵⁶

2. Zürih ve Londra Antlaşmaları ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti

1959 yılının ilk günlerinden itibaren Türk ve Yunan dışişleri bakanları büyükelçileri aracılığıyla bağımsız Kıbrıs devleti planı üzerinde fikir alışverişinde bulunmaya başladı. Görüşmeler son derece gizli yürütülmekteydi.⁵⁷ Fatin Rüştü Zorlu ve Evangelos Averof arasındaki görüşmelere ilişkin bilgiler İngiltere Dışişleri Bakanı Slwyn Lloyd ile de paylaşılyordu. Zorlu ve Averof 17-21 Ocak 1959 sürecinde Paris'te bir araya gelerek, görüşmelere Türk ve Yunan

54 Fırat, *a.g.m.*, s. 606-607.

55 Bilge, *a.g.m.*, s. 362.

56 Özmen, *a.g.e.*, s. 239-240.

57 Gürel, *a.g.e.*, s. 152.

başbakanlarının katılımıyla devam edilmesi ve nihai antlaşmanın sağlanması konularında fikir birliğine vardı.⁵⁸ Varılan bu fikir birliğinin sonucu olarak Zürih'te bir araya gelen Türk ve Yunan heyetleri⁵⁹ Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulmasına yönelik 27 maddelik antlaşmayı 11 Şubat 1959 tarihinde imzaladı. Kıbrıs sorununu çözebilme adına toplanan konferans ve imzalanan antlaşma sonrasında taraflar şu resmî bildiriye yayımladı: *"Türk ve Yunan Başbakanları Menderes ile Karamanlis yanlarında Dışişleri Bakanları Averof ile Fatin Rüştü olduğu halde 5-11 Şubat tarihleri arasında Zürih'te bir toplantı yapmışlardır. Samimiyet ve dostluk havası içinde cereyan eden müzakereler sırasında son yıllar zarfında müşterek gayelerinin ışığı altında iki memleket arasındaki münasebetleri tetkik etmişlerdir. Memleketlerine büyük devlet adamları Atatürk ve Venizelos tarafından kurulmuş olan dostluk yolunda ilerlemeleri hususunda aralarında mevcut arzuyu tespit ettikten sonra Başbakanlar bu büyük gayeye ulaşmak için gayret sarf edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu yolda önemli bir safhayı aşmış olduklarını kabul eden iki Başbakan en iyi gelişmenin ilerde Türk-Yunan münasebetlerinde derhal müsbet neticelerini göstereceğinden emin olduklarını da ifade etmişlerdir. Bu karşılıklı anlayış içinde Kıbrıs meselesi uzun boylu ele alınmıştır. Bu meselenin gösterdiği pek çok güçlüklerle rağmen uzlaştırıcı bir anlaşma nihayet elde edilebilmiştir. Bu çalışmadan, Kıbrıs için hürriyet, işbirliği ve refah gayeleri muzaffer olarak ortaya çıkmıştır. 1958 yılı Aralık ayında Paris'te üç memleket dışişleri bakanları arasında yapılmış olan üçlü temasların muhtevasına uygun olan Türk-Yunan görüşmelerinin neticesini Britanya Hükümetine bildirmek zamanı gelmiştir. Britanya ile dost ve müttefik olan Türkiye ve Yunanistan üç memleket arasında varılacak bir anlaşmanın Kıbrıs meselesini nihai olarak halledeceğine inanmakta tereddüt etmemektedir. Zürih görüşmelerinin böyle bir anlaşmaya giden yolu açtığını nazarı itibara alan Türk ve Yunan Hükümetleri başarılı geçen bu temasları üçlü bir müzakere halinde devam ettirmek üzere Britanya Hükümeti ile bir uzlaşmaya varacaklarını ümit etmektedirler. Bu gaye ile Türkiye ile Yunanistan Dışişleri Bakanları bugün henüz tamamladıkları görüşmelerin neticesinden İngiliz meslektaşlarını haberdar etmek üzere Londra'ya hareket edeceklerdir."*⁶⁰ Resmî bildiri de ifade edildiği gibi nihai çözüm amacıyla, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında üçlü görüşmelere başlanması da kararlaştırıldı. Zira antlaşmanın uygulanabilmesi İngiliz yönetimi ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının da onayına bağlıydı.⁶¹ Türk ve Yunan heyetlerinin bu ortak bildirisinden bir gün sonra⁶², İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd Avam Kamarasında kendisine yöneltilen bir soruya şu yanıtı verdi: *"Adadaki yüksek İngiliz menfaatleriyle ilgili olarak İngiltere'ye düşen mesuliyetler vardır. Bu geniş çaptaki meseleler hakkında halen müzakereler yapılmaktadır. Tezekkür edilmesi ve üzerinde anlaşmaya varılması gereken muhtelif hususlar mevcuttur."* Lloyd yanıtının devamında görüşmelerin ümit verici

58 Evangelos Averoff, *Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963*, Çeviren: Timothy Cullen-Susan Kyriakidis, New York, 1986, s. 299.

59 *Ulus*, 6 Şubat 1959.

60 *Ulus*, 12 Şubat 1959.

61 *Zafer*, 12 Şubat 1959.

62 *Ulus*, 13 Şubat 1959.

bir havada devam ettiğini ve adadaki İngiliz üsleri konusunda kendileri için herhangi bir olumsuz düzenlemenin bulunmadığını da ifade etmişti. Avam Kamarasında Kıbrıs'a ilişkin tartışmaların yaşandığı bu günlerde Kıbrıs Valisi Hugh Foot da Zürih Antlaşması'ndaki son düzenlemelere katkıda bulunmak amacıyla Londra'ya gitti. Foot, havaalanında gazetecilere yaptığı açıklamada, görüşmeler sonucunda ulaşılan sonuçları bir mucize olarak niteledi. Şüphesiz İngiltere, anlaşmanın ada ve dolayısıyla Akdeniz'deki İngiliz stratejik durumunu garanti altına almasına dikkat etmekteydi.⁶³ Zürih Antlaşması'nın ana kısımları üç başlık altında toplanmıştı. Bunlar, kurulacak devletin esaslarının yer aldığı "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı" başlıklı 27 maddelik belge; Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer yanda Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanması tasarlanan garanti antlaşması metni ve Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak ittifak antlaşması taslağıydı.⁶⁴ Yine, Zürih'te alınan karar uyarınca Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasındaki üçlü görüşmeler, Londra'da 17 Şubat 1959 tarihinde başladı. İngiltere'nin de, Türkiye ve Yunanistan gibi başbakan ve dışişleri bakanı seviyesinde katılımı ile Zürih Antlaşması tescil edildi. Makarios ve Dr. Fazıl Küçük de konferansa katılmıştı.⁶⁵ Londra Antlaşmaları, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalandı.⁶⁶ Antlaşmaların metni ise 23 Şubat 1959'da ilân edildi.⁶⁷ İngiliz hükümetinin antlaşmayı kabul etmesi adada bulunan üslerine ilişkin esasların eklenmesine bağlıydı. Antlaşmaya göre, Kıbrıs'ta, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde bağımsız bir cumhuriyet kurulacak, Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve Türk cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı bulunacaktı. 50 üyesi bulunacak meclisin ve 10 kişilik bakanlar kurulunun %70'i Rumlardan, %30'u Türklerden oluşacaktı.⁶⁸ Ayrıca, iki toplumun kendisi tarafından belirlenecek sayıda üyeye sahip, dinsel, eğitsel, kültürel ve kişisel statü konularında yetkili ve gereğinde vergilendirme yapabilecek Cemaat Meclisleri kurulacak ve Türkler beş büyük kentte ayrı belediyelere sahip olacaktı.⁶⁹

Londra Konferansı'nın temelini Zürih'te kabul edilen metinler oluşturmaktaydı. Bunlar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısı, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması idi. Londra'da bu metinlerden biri olan Garanti Antlaşması'na bir madde eklendi. Buna göre, İngiltere, ada üzerindeki egemenliğini iki bölge dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bırakıyor ve böylece bu iki bölgede egemenlik haklarıyla sahip olduğu üs alanlarını elinde bulundurmaya devam ediyordu. Buna ek olarak İngiltere'nin Kıbrıs'taki bazı

63 *Hürriyet*, 14 Şubat 1959.

64 Kudret Özersay, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 12.

65 Demirel, *a.g.m.*, s. 41; *Ulus*, 15 Şubat 1959.

66 *Ulus*, 20 Şubat 1959.

67 *Ulus*, 24 Şubat 1959.

68 Cihat Göktepe, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 16, s. 950.

69 Fırat, *a.g.m.*, s. 611.

kamu hizmetlerinden ve ulaşım kolaylıklarından yararlanmayı sürdürebileceği de kabul edildi.⁷⁰ 28 Şubat 1959 tarihinde, TBMM'nde gerçekleştirilen bütçe görüşmeleri sırasında, milletvekillerine Zürih ve Londra Antlaşmalarına ilişkin bilgi veren Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Demokrat Parti hükümetinin bir zaferi olarak nitelendirdiği gelişmeleri uzunca bir konuşma ile açıkladı. Konuşmasında, Kıbrıs'ın hiçbir zaman bir başka devlet tarafından ilhak edilemeyeceği, adadaki Türk toplumunun azınlık muamelesine tabii tutulamayacağı ve anayasa ihlâl edilirse Türkiye'nin müdahale edebileceğini belirten Zorlu, İngiliz üslerinin varlığının devam etmesini de Türkiye için olumlu bulduklarını ifade etti.⁷¹ Londra Konferansı'nda imzalanan antlaşmalar 2 Mart 1959 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in imzasıyla hazırlanan bir önergeyle TBMM'nin onayına sunuldu. Uzun tartışmalardan sonra 4 Mart 1959'da yapılan oylamada 487 üyenin 347'sinin kabul oyu vermesi ile TBMM bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni onaylamış oldu.⁷² 1959 yılı Mart ayından itibaren İngiltere, Kıbrıs'taki İngiliz yönetimini devretmeye yönelik çalışmaları başlattı. İlk aşamada adanın yönetimi ortak komisyona devredildi. Nisan ayında ise anayasanın ayrıntılarını belirlemek üzere ortak anayasa komisyonu kuruldu.⁷³

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurumlarını oluşturmak üzere 13 Aralık 1959 tarihinde yapılan seçimlerde Başpiskopos Makarios cumhurbaşkanı, Dr. Fazıl Küçük de cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi. Geçici hükümetin hazırlamış olduğu anayasa 6 Nisan 1960 tarihinde kabul edilmiş olmasına rağmen İngiliz üslerinin alanı hakkında devam eden görüşmelerin uzaması Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilânını geciktirdi.⁷⁴ İngiltere ile anlaşmaya varılması üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde ilân edildi. Yine aynı gün Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan ama devletin ilânı henüz gerçekleşmediği için Kıbrıs Türk ve Rum toplulukları liderlerinin yalnızca bir bildiriyle katılabildikleri Londra Antlaşmaları, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından bir kez daha imzalandı ve Lefkoşa Antlaşmaları olarak yeniden isimlendirildi. 17 Ağustos 1960 tarihinde İngiliz Vali Foot adadan ayrıldı ve Kıbrıs Cumhuriyeti 24 Ağustos 1960'da BM'ye üye oldu. Bu gelişmelerden kısa bir süre önce 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de bir askerî darbe yaşanmış ve Demokrat Parti iktidarı son bulmuştu. Askerî darbe sonrasında kurulan Millî Birlik Komitesi 28 Mayıs 1960'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin Londra Antlaşmalarına uyacağını bildirdi. Temmuz ayında ilân edilen hükümet programında da Kıbrıs sorununun çözülmesiyle Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceği ifadesi yer alıyordu.⁷⁵

70 Bu iki bölge Agrotur ve Dikelya idi. Agrotur hava üssü, Dikelya ise İngiliz kara gücünün konuşlanacağı bir üs olarak tespit edilmişti. Gürel, *a.g.e.*, s. 158-159.

71 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 7, İçtima 2, 48. İntikat, 28.2.1959, s.1350.

72 Fırat, *a.g.m.*, s. 614; Bilge, *a.g.m.*, s. 372.

73 Gürel, *a.g.e.*, s. 161.

74 Umut Arık, "Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi", *Türk Dış Politikasında 41 Kriz, 1924-2012*, Editör: Prof. Dr. Haydar Çakmak, Ankara, 2012, s. 99.

75 Fırat, *a.g.m.*, s. 719.

Türkiye varılan noktaya ilişkin bu açıklamaları yaparken, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios atılan adımları Enosis'e ulaşmak için yetersiz ancak bir başlangıç olarak görmekteydi. Nitekim Makarios henüz kurulacak bağımsız cumhuriyetle ilgili çalışmalar devam ederken, 1 Nisan 1960'da, EOKA tedhişinin beşinci yıldönümünde yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştı: "...Londra ve Zürih antlaşmalarıyla ümit ve emellerimiz tam olarak gerçekleşmiş değildir. Sulh yoluyla kampanyamıza devam etmek için bir tabya ve başlangıç noktası elde edildi. Bu tabya ve başlangıç noktasından zafer elde etmek üzere mücadelemize devam edeceğiz."⁷⁶ Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra anayasada açıkça üzerinde anlaşma sağlanan konular olmalarına rağmen; vergilerin toplanması, silahlı kuvvetlerin oluşturulması, kamu hizmetlerine katılım oranı ve belediye sınırlarının belirlenmesi gibi konularda ilk anlaşmazlıklar görülmeye başlandı.⁷⁷ Bu ilk anlaşmazlıkların yaşanmasında iki toplumdaki hangisinin anayasaya aykırı davrandığı tartışılabilirse de sonraki gelişmeler Rum toplumu liderlerinin mevcut durumu kabullenemediklerini göstermekteydi. Onlara göre bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türklere çok fazla hak tanınmıştı. Kıbrıs'ta Rumların çoğunlukta olduğu hükümetin birçok kez Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasını ihlâl etmesi, Ankara'nın 1961 yılından itibaren Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetini uyarmasına neden oldu. Dışişleri Bakanı Selim Sarper 5 Ağustos 1961'de verdiği demeçte şu ifadeleri kullandı: "Kıbrıslı Türkler iyi niyetle Londra ve Zürih antlaşmalarını kabul etmişlerdir. Bu antlaşmaların tatbiki için hüsnüniyetle çalışıyoruz. Bu anlaşmaları ihlâl etmek isteyenler olursa netice onların lehine olmayacaktır. Temenni ederim ki, Kıbrıslılar, ellerindeki nimetlerin kıymetini bilerek Zürih ve Londra antlaşmalarını başarıyla tatbik etsinler."⁷⁸ Türk hükümetinden gelen bu ve benzeri uyarılara karşın Makarios ve Kıbrıslı Rumlar adadaki mevcut yönetimi kendi egemenliklerine çevirme yolunda adımlar atmaya devam etmişlerdi. Bunun bir örneği Makarios'un Cikkö Manastırı'nda 15 Ağustos 1962'de yapmış olduğu konuşmadır. Makarios konuşmasında: "Sekiz asırdan beridir, Kıbrıs'ın yönetimi ilk kez Yunanlılar'ın eline geçmiştir. Kıbrıs Rumları EOKA kahramanları tarafından başlatılan işi tamamlamak için çalışmaktadırlar. Mücadele şimdi yeni bir biçimde sürmektedir."⁷⁹ İfadeleriyle gerçek niyetlerini bir kez daha dile getirmekten çekinmemişti. Makarios'un içeriği benzer demeçleri birbirini kovaladı. Nitekim 13 Mart 1963 tarihli konuşmasında bu kez, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının temelini atıldığı Zürih ve Londra Antlaşmalarının o dönemin koşullarında gerçekleştiğini, gayelerinin bir cumhuriyet olmadığını ifade ederek antlaşmaları ve anayasayı hedef aldı.⁸⁰ Nihayet Makarios, 5 Ağustos 1963 tarihinde Zürih ve Londra Antlaşmalarını kendi iradesi dışında imzaladığını, anayasanın değiştirilmesi gerektiğini dile getirdi. 30 Kasım 1963 tarihinde de Türkiye

76 Fazıl Küçük, *Kıbrıs Türk Davası ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti*, Devlet Basımevi, Lefkoşa, 2002, s. 14.

77 Fırat, *a.g.m.*, s. 720.

78 Bilge, *a.g.m.*, s. 373.

79 Galip Alçitepe, "Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)", *Türkler*, Cilt: 17, s. 116; Özmen, *a.g.e.*, s. 245.

80 Özmen, *a.g.e.*, s. 246.

Cumhuriyeti hükümetine on üç maddeden oluşan bir anayasa değişikliği taslağı sundu.⁸¹ Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına tamamen aykırı olan bu taslakta, Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto haklarının kaldırılması, seçimlerinin ilgili toplum tarafından değil Temsilciler Meclisi'nin tümünce yapılması, ayrı belediyelere ve yargı organlarına son verilmesi istekleri dikkat çekmekteydi. Makarios'un bu istekleri geniş anlamda 1960 yılında kurulan dengeyi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Taslağın kabul edilmesi iki toplumun eşitliği üzerine kurulmuş ortaklığı sonlandıracak ve adadaki Türk toplumu eşitlikten gelen haklarını kaybederek, azınlık statüsünde değerlendirilecekti.⁸² Türkiye 6 Aralık 1963 tarihinde yayımladığı şu bildiri ile anayasa değişikliği teklifini reddetti: "Kıbrıs Cumhurbaşkanının muhtırası Zürih ve Londra Antlaşmalarının ve Kıbrıs Anayasasının tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs'taki Türklerin hayati hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkân olmadığından reddine karar verilmiştir. Bu yoldaki cevabımız yakında Kıbrıs hükümetine gönderilecektir."⁸³ Makarios bu değişiklik taslağını Türkiye ile birlikte İngiltere ve Yunanistan'a da iletmişti. Türkiye'nin red yanıtıyla Kıbrıs hükümeti bu kez yabancı devletlerden olumlu ya da olumsuz bir yanıt beklemediğini, yapmış olduklarının yalnızca bilgilendirmek olduğunu duyurdu.⁸⁴ Ayrıca, İngiltere de adadaki dengeleri bozmak istememesi nedeniyle Makarios'a ümit ettiği desteği vermedi.⁸⁵

Kıbrıs Cumhuriyeti ve Türkiye arasındaki bu gerginlik doğal olarak adadaki iki topluma da yansdı. Gerginliğin artarak devam ettiği günlerde korkulan şiddet eylemleri yaşanmaya başladı. 21 Aralık 1963 gecesi Lefkoşa'nın Tahtakale Mahallesi'nde devriye görevinde bulunan Rum polislerin içinde Türklerin bulunduğu bir aracı durdurması ve arama yapmak istemesi üzerine, bunun Türklerce protesto edilmesine ateşle karşılık veren Rum polisi iki Türk'ün hayatını kaybetmesine neden oldu. Ertesi gün olayların devam ettiği saatlerde Makarios, Kıbrıs Radyosu'nda Garanti Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiği açıklamasını yaptı.⁸⁶ Makarios'un bu açıklaması iki toplum arasındaki çatışmaların geri dönülmez bir biçimde artmasına neden oldu.⁸⁷ Bu gelişme üzerine Türkiye; İngiltere ve Yunanistan hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunarak Rum saldırılarının durdurulması için harekete geçmeleri isteğinde bulundu. Bu isteğin İngiltere ve Yunanistan tarafından olumlu karşılanmasıyla,

81 Alçitepe, *a.g.m.*, s. 117.

82 Fırat, *a.g.m.*, s. 723; Kızılyürek, *a.g.e.*, s. 116.

83 Bilge, *a.g.m.*, s. 377. Karar Makarios'a resmen 16 Aralık 1963'te tebliğ edilmiştir. Demirer, *a.g.m.*, s. 41.

84 Fırat, *a.g.m.*, s. 723.

85 Cihat Göktepe-Tuğba Ünlü Bilgiç, "İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)", *Bilgi*, Kış 2014, Sayı: 68, s. 154.

86 Alçitepe, *a.g.m.*, s. 117.

87 25 Mart 1962 tarihinde Ömeriye ve Bayraktar Camilerinin bombalanması Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde Türk toplumuna yönelik ilk ciddi Rum saldırısıydı. Bu eylem Türkiye'de geniş yankı uyandırdı ve İsmet İnönü, daha vahim sonuçlara yol açmadan olayın faillerinin yakalanması gerektiğini ifade etti. Gülen, *a.g.e.*, s. 394.

üç devlet 24 Aralık 1963 tarihinde şu ortak bildiri yayımladı: “Türkiye, İngiltere ve Yunanistan hükümetleri, Garanti Antlaşmasını imza eden devletler sıfatı ile Kıbrıs hükümeti ile Türk ve Rum cemaatlerini halihazır karışıklıklara son vermeye müştereken çağırırlar. Üç hükümet bu gece ateş kesilmesi için uygun bir saatin tesbitine ve her iki cemaatten buna riayeti istemeye Kıbrıs hükümetini davet ederler. Üç hükümet ayrıca hukuk nizamının korunması lüzumunu göz önünde tutarak bugünkü durumu doğuran güçlüklerin halline yardım maksadıyla müştereken tavassutta bulunmayı teklif ederler.”⁸⁸

24 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa’da, Rum saldırıları sonucunda 24 Türk’ün hayatını kaybetmesi üzerine 650 kişilik Türk askeri gücü, 1959 antlaşmalarına dayanarak Lefkoşa’nın Türk kesimini koruma altına aldı. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ateşkes sağlanamaması durumunda bunun Türk Silahlı Kuvvetleri’nce sağlanacağı hakkında bir açıklama yaptı. Nitekim bu açıklama paralelinde, 25 Aralık 1963 günü Türk savaş uçakları Lefkoşa üzerinde uyarı uçuşları gerçekleştirdi.⁸⁹ Gelişmeleri Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin TBMM’de şu cümlelerle nitelemişti: “Teşhisimiz, olayların mürettep olduğu ve hukuki alanda başarı elde edemeyeceklerini anlayan Kıbrıs Rumlarının işi bu defa fülî tecavüze dökerek Kıbrıs Türklerini ve Türkiye’yi tahrik edip mukabil harekete sevk etmeyi gözettikleri merkezindedir.”⁹⁰

Türkiye’nin bu kararlı tutumu ve Lefkoşa’daki İngiliz Yüksek Komiserinin de çabalarıyla Makarios ile Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides ve Savunma Bakanı Osman Örek ateşkes için anlaşmaya vardılar. Bu süreçte Yunanistan tarafından da desteklenmeyen Makarios 26 Aralık 1963 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’ni olağanüstü toplantıya çağırıldı. Makarios’un iddiası, Türkiye’nin Kıbrıs’ın toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturduğuydu. Bu arada adadaki Türk ve İngiliz alaylarının komutası General Young’a verildi ve 30 Aralık 1963’te Lefkoşa’nın Türk ve Rum kesimlerini ayıran Yeşil Hat çizildi.⁹¹ Yeşil Hat örneğinde olduğu gibi Kıbrıs’ta düzeni sağlamak için geçici çözüm yollarına başvurulurken, İngiltere kalıcı tedbirleri kararlaştıracak bir konferansın Londra’da toplanmasını istedi. 15 Ocak 1964 tarihinde çalışmalarına başlayan konferansa, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Hükümetleri ile adanın

88 Özmen, *a.g.e.*, s. 257.

89 Şener, *a.g.m.*, ss. 14-16. Kuşkusuz yaşananlar bunun plânlı bir girişim olduğunu göstermekteydi. İçişleri Bakanı Poikarpos Yorgacis tarafından hazırlanıp bizzat Yorgacis tarafından teşkil edilen ve yasadışı derin devlet konumunda olan Akritas örgütlenmesi plânının aşamaları 21 Nisan 1966’da, Patris gazetesine özetle şu ifadelerle yansdı: 1- Zürih ve Londra Antlaşmalarının Kıbrıs sorununu çözmediğini dünya kamuoyuna yaymak. 2-Anayasanın değiştirilmesinin şart olduğuna herkesi inandırmak. 3-Buraya kadar olan dönemde başarı kazanılması durumunda, Türklere anayasa değişikliği önerilerini bildirmek. 4-Garantörlük Antlaşmasını geçersiz kılmak. 5-Bu önerilerin Türklere tarafından reddedilmesi durumunda şiddete başvurarak, antlaşmaları ortadan kaldırmak. 6-Tüm plânu 1965 seçimleri öncesinde gerçekleştirmek. Alçitepe, *a.g.m.*, 117.

90 Bilge, *a.g.m.*, s. 377.

91 Alçitepe, *a.g.m.*, s. 118; Özmen, *a.g.e.*, s. 258.

Türk ve Rum cemaatleri katıldı. Konferansta Türkiye'nin tezi Zürih ve Londra Antlaşmalarının Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlayamadığı; bu nedenle, coğrafi olarak ayrılmış, nüfus mübadelesine gidilmiş iki toplumlu federatif bir devletin tek çözüm olarak görüldüğüydü. Bu bir anlamda taksim tezinin yeniden gündeme getirilmesi idi.⁹² Rumlar ise adada yaşananların nedenleri olarak Kıbrıs anayasasını ve Türkiye'nin içişlerine karışmasını sağlayan antlaşmaları gösteriyordu. Konferans boyunca İngiltere, gerek hükümetler ve gerekse Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri temsilcileriyle yapmış olduğu görüşmelerde uzlaştırma yönünde çaba göstermiş olsa da bir sonuç alamadı.⁹³ Konferans, 21 Ocak 1964'te sonuç alınmadan dağıldı.⁹⁴ Bu, İngiltere'nin belirsiz bir süre daha barış gücünün her türlü yükünü taşımak zorunda kalacağı anlamına geliyordu. Zaten ekonomik sorunlarla boğuşan İngiltere bu gücün malî, askerî ve siyasi yükünü tek başına taşıyabilecek durumda değildi. Ayrıca, tarafsız görünmeye özen gösteren İngilizler toplumlararası çatışmanın ortasında kalınca Türk ve Rum kesimlerinin tepkisini çekmişti.⁹⁵ Konferansın dağılmasından iki gün sonra, 23 Ocak 1964'te Lefkoşa'da Bayraktar Camii bombalandı. Türk bölgelerini hedef alan Rum saldırıları yeniden başladı.⁹⁶ Bu gelişme üzerine Türkiye BM Güvenlik Konseyi'ne başvurdu. 26 Şubat-4 Mart 1964 döneminde gerçekleşen görüşmeler sonunda Konsey özetle; üye devletlerin Kıbrıs'taki durumu daha da kötüye götürecek ve dünya barışını tehlikeye sokacak müdahalelerden sakınmalarını, Kıbrıs hükümetinin şiddet eylemlerinin önüne geçmesini ve tarafların barış için gayret göstermelerini karar altına aldı. Alınan bu kararlar gerçekte Kıbrıs sorununun daha yıllar boyu çözülememesine neden olacaktı.⁹⁷ Bunun nedeni Rum Yönetiminin *Kıbrıs Hükümeti* olarak kabul edilmesi idi.⁹⁸ Böylelikle, 1964 yılından itibaren 1960 yılında kurulan bağımsız Kıbrıs devleti, fiilen de olsa Kıbrıs Rum devletine dönüştürülmeye başlandı.⁹⁹

92 Fırat, *a.g.m.*, s. 724; Alçitepe, *a.g.m.*, 118.

93 Bilge, *a.g.m.*, s. 379.

94 Fahir Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 786; Arık, *a.g.m.*, s. 103.

95 Göktepe-Bilgiç, *a.g.m.*, s. 154-155.

96 Özmen, *a.g.e.*, s. 260.

97 Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs Türk Halkının Özgürlük ve Bağımsızlık Mücadelelerinden Kesitler Arşiv Belgeleri ve Notlarla İlk Altı Ay*, KKTC Yorum Yayıncılık, 2. Baskı, Lefke, 1991, s. 35.

98 Alçitepe, *a.g.m.*, s. 118; Özmen, *a.g.e.*, 260.

99 Hande Erol, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015, s. 299.

Sonuç

Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiş ve 1878 yılına dek Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Bu tarihte, İngiltere ile imzalanan özel bir antlaşmanın gereği olarak ada, İngiliz yönetimine bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında ise İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasına karşılık olarak adayı ilhak etmiştir. Kıbrıs 1923 yılında, Lozan Konferansıyla resmen İngiltere'ye bırakılmış ve 1955 yılına dek Türk dış politikasında çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmemiştir. Türkiye'nin statükonun devamından yana olan Kıbrıs politikasına karşılık Yunanistan ve özellikle Kıbrıs Rum toplumu İkinci Dünya Savaşı ertesinden itibaren adanın Yunanistan'a katılması için birçok kez girişimde bulunmuş, ancak bu girişimler İngiltere tarafından sonuçsuz bırakılmıştır. Şüphesiz İngiltere, adadaki Türk topluluğunun güvenliği ve askeri nedenlerle Enosis'e karşı olan Türkiye'nin dostluğunu bölgedeki yüksek İngiliz çıkarları için vazgeçilmez görmektedir. Bunun sonucu olarak İngiltere, Türkiye'nin de Kıbrıs'ta bir taraf olarak yer almasını sağlamak amacıyla 1955 yılı Ağustos ayında, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı'nın toplanmasını sağlamıştır. Konferans yapıcı bir çözüme ulaşamadan dağılmış olsa da, konferansla birlikte Kıbrıs sorununun artık uluslararası bir nitelik kazandığının ve bu sorunda Türkiye'nin de bir taraf olarak tanınmış olmasının önemi büyüktür. Gelecek dört yıl boyunca İngiltere'nin farklı çözüm taslaklarına kayıtsız davranan Yunanistan, Türkiye'nin aynı dönemde taksim politikasından ödün vermemesi nedeniyle 1958 yılı sonlarından itibaren diplomatik görüşmelere olumlu yaklaşmak zorunda kalır. 18 Aralık 1958 tarihinde Paris'te, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanlarının yaptıkları toplantıyı 1959 yılı Ocak ayında Zorlu ve Averof arasında Zürih'te yapılan ikili görüşmeler izler. Kısa bir süre sonra Menderes ve Karamanlis, Zürih'te 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşmasını imzalamışlardır. Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasının taraflarca kabul edildiği antlaşmanın geçerli olabilmesi için Türkiye ve Yunanistan ile birlikte İngiltere, Kıbrıs Türk ve Rum topluluklarının onaylarının alınması gerekmektedir. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Kıbrıs Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios'un da katılımıyla 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşmaları imzalanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde ilân edilmiştir. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğumunda İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta yakın olmasa da birbirleriyle çelişmeyen politikalar üretmeye özen göstermelerinin payı bulunmaktadır. Zira iki ülke de adanın tamamen Yunanistan'a bırakılmasını onaylamamakta ve Sovyetlerin bölgeye hâkim olmasını engellemeye çalışmaktadır. Kıbrıs sorunu adada bağımsız bir cumhuriyetin ilânıyla hal yoluna konulmuş olmasına rağmen Kıbrıs Rumlarının bu durumu kabullendikleri söylenemez. Nitekim başta Kıbrıs Cumhurbaşkanı

Makarios ve adadaki Rum toplumu liderleri tarafından yapılan açıklamalar, Yunanistan ve Rum toplumunun Kıbrıs Cumhuriyetini tarihsel emellerine giden yolda bir geçiş süreci olarak gördüklerini kanıtlamıştır. Şüphesiz, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin son bulmasına yol açan gelişmelerin merkezinde 1963 yılı Aralık ayında yaşanan ve tarihe *Kanlı Noel* olarak geçen olayların payı büyüktür. Olaylar sırasında yüzlerce Türk hayatını kaybetmiş, on binlercesi yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. Adadaki Türk toplumunun güvenliğini sağlayabilme amacıyla Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne başvurması üzerine Konsey, 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs Hükümetinin şiddeti önlemesini de içeren kararlar almıştır. Rum yönetiminin bu ifade ile Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak kabul edilmesi bağımsız cumhuriyetin bir Rum devletine dönüştürülmesinin de bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- BCA, 030.10.254.712.44.
BCA, 030.01.109.727.4.
BCA, 030.01.102.607.9.
BCA, 030.01.38.227.9.
FO, 371/123 929, RG 1081/2148.

II. Resmi Yayınlar

- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: XI, Cilt: 7, İçtima: 2, 48. 28.02.1959.

III. Süreli Yayınlar

- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*
Akşam
Atatürk Yolu
Bilig
Cumhuriyet
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Hürriyet
Tarih ve Toplum
Toplumsal Tarih
Türk Dünyası Araştırmaları
Ulus
Zafer

IV. Kitaplar

- ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu, 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.
- AVEROFF, Evangelos, *Lost Opportunites: The Cyprus Question, 1950-1963*, Çeviren: Timothy Culen-Susan Kyriakidis, New York, 1986.
- DENKTAŞ, Rauf Raif, *Kıbrıs Türk Halkının Özgürlük ve Bağımsızlık Mücadelelerinden Kesitler Arşiv Belgeleri ve Notlarla İlk Altı Ay*, K.K.T.C. Yorum Yayıncılık, 2. Baskı, Lefke, 1991.
- EDEN, Anthony, *The Memories of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden K.G., P.C., M.C.: Full Circle*, London, Cassell, 1960.
- FEDAI, Harid, *Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı ve T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999.
- GAZIOĞLU, Ahmet, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri*, Cilt: I, İstanbul, 1960.
- GAZIOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998.
- GÜREL, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985.
- KIZILYÜREK, Niyazi, *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.
- KÜÇÜK, Fazıl, *Kıbrıs'ta Türk Davası ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti*, Lefkoşa, 2002.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, (Nüfus-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 43, Ankara, 2000.
- ÖZERSOY, Kudret, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZMEN, Süleyman, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, IQ Yay., İstanbul, 2005.

V. Makaleler

- ALAGÖZ, Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971.
- ALÇITEPE, Galip, "Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)", *Türkler*, Cilt: 17.
- ARIK, Umut, "Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi", *Türk Dış Politikasında 41 Kriz, 1924-2012*, Editör: Prof. Dr. Haydar Çakmak, Ankara, 2012.

BILGE, Suat, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996.

DEMİREK, Mehmet Arif, "20 Temmuz 1974'e Nasıl Gelinmişti", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1999, Cilt: 32, Sayı: 187.

DEMİRÜREK, Mehmet, "Fatihden Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Temmuz 2002, Sayı: 103.

EROL, Hande, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

FIRAT, Melek, "Yunanistanla İlişkiler" *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, Cilt: 1, Editör: Prof. Dr. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

GÖKTEPE, Cihat-Bilgiç, Tuğba Ünlü, "İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)", *Bilig*, Kış 2014, Sayı: 68.

GÖKTEPE, Cihat, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", *Türkler*, Cilt: 16.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, "Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 2015/Güz.

GÜLEN, Ahmet, "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2012, Sayı: 50.

KESER, Ulvi, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012/Güz.

KESER, Ulvi, "21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XI/23, 2011/Güz.

ÖKSÜZ, Hikmet, "Kıbrıs Türkleri'nin Anavatana Göçleri", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1999, Cilt: 32, Sayı: 187.

ŞENER, Bülent, "1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 205, Ağustos 2013.

TOSUN, Ramazan, "Kıbrıs Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 10.

YELLICE, Gürhan, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, 2012/Bahar.

Yüksel, Dilek Yiğit, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, 2009/Bahar-Güz.